

מראה וחידות

הגאון הרב זלמן נחמיה גולדברג שליט"א

כתיבה והוספת מראי מקומות והערות

רפאל שטרן

בהוצאת

בית ועד לתורה - גבעת שמואל

מהדורה ראשונה תמוז תשס"ט

מהדורה שניה מרחשון תש"ע

מבוא

ביום ששי כ"א אייר תשס"ט זיכה הגרז"נ גולדברג שליט"א את לומדי בית ועד לתורה בגבעת שמואל בשיעור מיוחד. חלקו של השיעור מובא בחוברת זו, בתוספת מראי מקומות והערות. תודתנו נתונה לגרז"נ שליט"א על שהוא נוהג בנו עין יפה ומזכה אותנו בתורתו כמה וכמה פעמים (ובניסן תשס"ד יצאה לאור חוברת 'דרכי הפסק' על פי שיעורו של הרב) ואף קרא את האמור בחוברת זו קודם הדפסתה.

בית ועד לתורה מקיים את לימודיו מידי יום ששי, בבית הכנסת רמת הדקלים, גבעת שמואל, החל מהשעה 8:30 בבוקר (תודתנו נתונה לגבאי בית הכנסת אשר נוהגים בנו הכנסת אורחים בעין יפה).

תוכן הענינים

מבוא	ב.....
פן תשכח את הדברים / חיוב זכירת מעמד הינו מן התורה גם לקטנים	ג.....
נבואת משה ונבואת שאר הנביאים / ישוב קושיתו של מנשה	ו.....
משלים בתורה ובנביאים	יא.....
דברי חז"ל – הלכה או אגדה	טז.....
מדרש ואגדה	יח.....
שכחת מעמד הר סיני / שכחת התורה	יט.....

לעילוי נשמת

הגב' צילה הלפרין ב"ר מרדכי

נלב"ע ז' אייר תשס"ח

פן תשכח את הדברים / חיוב זכירת מעמד הינו מן התורה גם לקטנים

א. דברים פרק ד' פס' ט'-י':

רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן
 יסורו מלכתך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך: יום אשר עמדת
 לפני ה' אלקיך בחרב באמר ה' אלי הקהל לי את העם ואשמעם את דברי
 אשר ילמדון ליראה אתי כל הימים אשר הם חיים על האדמה ואת בניהם
 ילמדון.

הפסוקים הללו הם יסוד האמונה והתורה כולה ומלמדים שהכל מבוסס
 על מעמד הר סיני¹. והרמב"ם בפרק ח' מהלכות יסודי התורה כתב
 שהמאמין מחמת המופתים אין זו ראיה מוכחת. ראיה מוכחת היא נבואה

¹ הרמב"ן, בהשגותיו לספר המצוות, חלק הלאוין, בשכחת הלאוין כתב: "המצוה השניה שנמנענו שלא נשכח
 מעמד הר סיני ולא נסיר אותו מדעתינו... והוא אמרו יתעלה 'השמר לך ושמר נפשך'. ובפירושו לתורה (כאן)
 ביאר הרמב"ן: "הכתוב הזה לפי דעתי מצות לא תעשה, הזהיר בה מאד, כי כאשר אמר שנוזהר בכל המצות
 ונשמר החוקים והמשפטים לעשותם, חזר ואמר רק אני מזהירך מאד להשמר ולשמור עצמך מאד מאד לזכור
 מאין באו אליך המצות, שלא תשכח מעמד הר סיני מכל הדברים אשר ראו שם עיניך הקולות והלפידים את
 כבודו ואת גדלו ודבריו אשר שמעת שם מתוך האש, ותודיע כל הדברים אשר ראו עיניך במעמד הנכבד ההוא
 לבניך ולבני בניך עד עולם. ופירש הטעם כי השם עשה המעמד ההוא כדי שתלמדו ליראה אותו כל הימים ואת
 בניכם תלמדון לדורות עולם, אם כן עשו אתם ככה ואל תשכחו אותו".

ואילו הרמב"ם לא מנה מצוה זו בכלל המצוות, ולמרות זאת בפרק ח' מהלכות יסודי התורה הלכה א' ואילך
 האריך לבאר את חשיבותו של מעמד הר סיני. ויתכן שהרמב"ם סובר שהכתוב בא ללמד איסור שכחת דברי
 תורה שנאמרו בסיני, וכדבריו בפרק א' מהלכות תלמוד תורה הלכה י', עי"ש, ועיין לקמן אות יב, ועיין הערה 3,
 ושם הרמב"ם לשיטתו במו"נ (עיין הערה 4), ולכן סובר שהמצוה לדורות היא על דברי התורה עצמם ולא על
 מעמד הר סיני.

אמנם באגרת תימן כתב הרמב"ם: "זכרו מעמד הר סיני שצונו הקדוש ברוך הוא לזכרו תמיד, וגם הזהירנו
 מלשכחו אותו, וצונו ללמד אותו לבנינו כדי שיגדלו על תלמודו, הוא מה שנאמר, 'רק השמר לך...'. וראוי לכם,
 אחינו, שתגדלו בניכם על המעמד ההוא הגדול, ותספרו בתוך קהל ועדה גדולתו והדרו שהוא עמוד שהאמונה
 סובבת עליו, והטענה המביאה לידי אמת, וגדלו המעמד ההוא על כל גדולה כמו שגדלו הקדוש ברוך הוא".

והיינו מעמד הר סיני שכולם הפכו בו לנביאים בעצמם וראו בנבואה את ההתגלות של הקב"ה על הר סיני ושמעו את מצוותיו.

וזה הוא גם הפירוש בפסוק (שמות ג, עב):

...וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי אֲנִי שְׁלַחְתִּיךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה.

כלומר, כשתעמדו על הר סיני ותראו את הכל בנבואה, הדבר יהיה אות עבור משה ועבור עם ישראל שה' הוא זה שהוציאם ממצרים, ומשה הוא שליחו.

ולכן, אם יבוא משהו וירצה לכפור בתורה ויביא מופתים אפילו יותר גדולים כהעמדת השמש אין לשמוע לו כי זה הוא נסיון מאת הקב"ה, ומי שראה בעיניו ובאו עדים והעידו אחרת, הוא עצמו יודע שהם עדי שקר, כך גם אחר מעמד הר סיני אין משמעות למופתים שבאים להכחיש את הידיעה.

ב. החשיבות של מעמד הר סיני, באה לידי ביטוי גם בציווי "והודעתם לבניך ולבני בניך". והחידוש הוא שלמרות שמצות חינוך לקטנים היא מדרבנן, כאן התחדשה מצוה מן התורה להודיע לבנים. והדבר דומה למצות תלמוד תורה, שחובה על האב ללמד את בנו כיצד לקיים את המצוות אפילו שהוא קטן. למרות שמצות חינוך לקיום המצוות בפועל, הינה רק מדרבנן, וכדברי שו"ע הרב בתחילת הלכות תלמוד תורה:

אע"פ שקטן פטור מכל המצוות, וגם אביו אינו
 חייב לחנכו במצוות מן התורה אלא מדברי
 סופרים, אבל תלמוד תורה מצות עשה מן התורה
 על האב ללמד את בנו הקטן תורה אע"פ שהקטן
 אינו חייב שנאמר 'ולימדתם אותם את בניכם לדבר
 בם'...

וכך גם במצות סיפור יציאת מצרים, החיוב של "והגדת לבנך (שמות יג,
 ח)" כולל גם ילדים קטנים², והוא חיוב מן התורה, כמו החיוב של מצות
 תלמוד תורה.

אולם בזכירת מעמד הר סיני החיוב על האב הינו גדול יותר מהחיוב של
 מצות סיפור יציאת מצרים ותלמוד תורה. שבתלמוד תורה וסיפור יציאת
 מצרים החיוב המפורש בתורה הוא ללמד את הבנים, ואילו בהודעת
 מעמד הר סיני, החיוב המפורש בתורה הוא להודיע גם לבני בניו³, וטעם
 הדבר הוא בגלל שמעמד הר סיני הוא יסוד האמונה התורה, וכנ"ל.

² רמב"ם פרק ד' מהלכות חמץ ומצה הלכה ב' "מצוה להודיע לבנים... אם היה קטן...".
³ בגמ' בקידושין דף ל. מחלוקת האם חובה על האב ללמד תורה את בן בנו. והספק הוא האם הפסוק "והודעתם
 לבניך ולבני בניך" (הנ"ל באות א') הינו כפשוטו, או שפירושו הוא שמי שמלמד את בנו תורה, כאילו לימד את
 בנו ובן בנו עד סוף כל הדורות. ולהלכה פסק הרמב"ם בפרק א' מהלכות תלמוד תורה הל' ב' שחובה ללמד את
 בנו וגם את בן בנו. אמנם הרמב"ם בספר המצוות מצוה י"א, ביאר שהחובה ללמד את הבנים, פירושה שיש
 ללמד את התלמידים, שהם הקרובים בנים (ועיין בכס"מ בהלכות ת"ת הנ"ל).
 ומסוגית הגמ' לכאורה ראייה, שהפסוקים שלפנינו עיקר מצוותם הוא במצות תלמוד תורה, ולא בשכחת מעמד
 הר סיני, וא"כ מכאן ראייה לשיטת הרמב"ם שלא מנה את האיסור לשכוח את מעמד הר סיני כמצות לא תעשה
 (עיין הערה 1), אולם הרמב"ן (בהערה הנ"ל) ביאר שאין מכאן קושיא על שיטתו: "כי לימוד אמונת התורה הוא
 הלימוד בתורה". כלומר, הלימוד של אמונה בתורה איננו רק לימוד לדעת שהיתה התגלות של הקב"ה בסיני,
 אלא לדעת מה למדו שם, והיינו תלמוד תורה. ועיין אות יב, בדרשה נוספת מהפסוקים שאינה קשורה לזכרון
 מעמד הר סיני.

נבואת משה ונבואת שאר הנביאים / ישוב קושיתו של מנשה

ג. במעמד הר סיני כולם היו נביאים⁴. אמנם קיימות דרגות בנבואה. וקיימים כמה חילוקים בין נבואת משה רבינו לנבואת שאר הנביאים. וכתב הרמב"ם בי"ג עיקרים, בפירוש המשנה לרמב"ם בסנהדרין פרק חלק ביסוד השביעי:

נבואת משה רבינו ע"ה. והוא שנאמין כי הוא אביהם של כל הנביאים אשר היו מלפניו ואשר קמו מאחריו כולם הם תחתיו במעלה והוא היה הנבחר מכל מין האדם...

ובפרק ז' מהלכות יסודי התורה הלכה ו' כתב הרמב"ם:

⁴ נחלקו ראשונים האם במעמד הר סיני דרגת הנבואה של בני ישראל השתוותה לזו של משה, או גם במעמד הר סיני מדרגתו של משה היתה גדולה ממעלת ישראל. הרמב"ם במו"נ ח"ב פרק ל"ג כתב: "יתבאר לי שבמעמד הר סיני לא היה המגיע למשה מגיע לכל ישראל, אבל הדבור למשה לבדו ע"ה, ולזה בא ספור עשרת הדברות כלו ספור היחיד הנפרד, והוא עליו השלום ירד לתחתית ההר ויגד לבני אדם מה שמע... אלא שיש להם גם כן מאמר כתוב בהרבה מקומות מן המדרשות והוא בתלמוד גם כן, והוא אמרם אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום, רוצים בזה שהם הגיעו אליהם כמו שהגיעו למרע"ה, ולא היה מרע"ה מגיעם אליהם, וזה ששתי אלו השרשים, ר"ל מציאות האל ית', והיותו אחד, אמנם יושג בעיון האנושי וכל מה שיודע במופת, משפט הנביא בו ומשפט כל מי שידעוהו שוה, אין יתרון, ולא נודעו שני השרשים האלה מצד הנבואה לבד, אמרה התורה אתה הראת לדעת וגו', אמנם שאר הדברות הם מכת המפורסמות והמקובלות לא מכת המושכלות, ועם כל מה שזכרו גם כן מן הענין ההוא היוצא מן הכתובים ודברי החכמים הוא שלא שמעו כל ישראל במעמד ההוא אלא קול אחד לבד פעם אחת, והוא המאמר אשר השיג משה וכל ישראל ממנו אנכי ולא יהיה לך, והשמיעו להם משה רבינו בדברו בהבדל אותיות נשמעות".

אולם בדרשות הר"ן, הדרוש החמישי בסגנון אחר, חלק על הרמב"ם וכתב (לפחות לגבי שתי הדיברות הראשונות): "אלא עיקר הדבר ששמעום כל ישראל כמו שנאמר למשה, והיתה הסיבה לקיום התורה כמו שאמרנו, כדי שידעו באמת שהוא נביא השם יתברך לא מצד האותות". כלומר במעמד הר סיני נבואת בני ישראל השתוותה לנבואת משה. ועיין מחזה עליון, הנביא והנבואה בהלכה, עמ' צח ואילך.

כל הנביאים על ידי מלאך⁵, לפיכך רואים מה שהם רואים במשל וחידה⁶.

⁵ כלומר נבואתם של הנביאים אינה ישירה אלא באמצעות מלאך משל וחידה. ובהערות הרב ראובן מרגליות לספר מלחמות השם לרבנו אברהם בן הרמב"ם, עמ' ס"ה הערה 79 ציין לדברי הזוהר בפרשת פקודי רמח. "ובגין כך אית משל במלייהו [של הנביאים] דלא צחצחא נבואתהון כדקא יאות כמה דהוה ביה במשה".

אמנם בשו"ת הרדב"ז חלק ב' סימן תתטז כתב: "...ענין נבואת הנביאים לסבת מה היתה לפעמים דרך משל וחידה ולפעמים בלא משל ואפילו בנביא אחד בעצמו פעמים תהיה אליו הנבואה בדרך משל ופעמים בפירוש בלא משל. תשובה... ואני חושב שהכל לפי הכנת הנביא והתבודדותו כי לפעמים יהיה מוכן לקבל הנבואה ואז יראה הנבואה בלי משל וחידה כמי ששומע דברי חבירו ואינו נרתע ממנו ומבין מה שאומר לו ולפעמים יהיה לו קצת הכנה ויראה המשל או החידה ויבין הכוונה ולפעמים יהיה בלתי מוכן ויצטרך לשאול פירוש המראה...". ומדבריו נראה שהוא חולק על הרמב"ם, כיון שגם הנביאים יכולים לראות שלא בדרך משל. ושם אף שהם לא רואים במשל, נבואתם ע"י מלאך, וצ"ע.

⁶ העובדה שהנביאים רואים "במשל וחידה" איננה מטילה ספק בתוכן נבואתם. וכתב הרמב"ם שם בהלכה ג': "הדברים שמודיעים לנביא במראה הנבואה דרך משל מודיעין לו, ומיד יחקק בלבו פתרון המשל במראה הנבואה וידע מה הוא...". ובמורה נבוכים חלק ג' פרק כ"ד, כתב שמעקידת יצחק נלמד אמיתת הנבואה, שלמרות שאברהם נצטווה לשחוט את בנו בחלום או במראה, הוא קיים את הציווי ללא פקפוק.

ובספר ערבי נחל על התורה פרשת בהעלותך דרוש ד' כתב: "כי אמר הכתוב (תהלים קיט, פט) לעולם ה' דברך נצב בשמים... לא יתקיים אותו הדיבור בארץ עד שהנביא הוריד אותו הדיבור לארץ... כי הנביא היה מתבודד בדיבורים קדושים ומחשבות קדושות שהן הן עצם נשמת האדם... ולסבה זו יומשך כי ממקום שהיה מדרגת נשמת הנביא אזי כפי אותה מדה המשיך דיבורים, כי דברי ה' נצב בשמים, יש דיבורים ברחמים ויש דיבורים בגבורה, והדיבורים עומדים קיימים בשמים, והנביא אם היה נשמתו ממדת החסד ממילא נתעלו דיבוריו לאותו עולם ופגע שם בדיבורי חסד והורידם לארץ, ומי אשר היה נשמתו ממדת הגבורה פגע שם באותן דיבורי גבורה. ולסבה זו התרעמו ישראל על ירמיה הנביא ע"ה, ורצו רשעי הדור להורגו, הגם שידעו כי דבריו דברי ה', אלא חשבו שמדתו גורם שמוריד אותן דיבורים לארץ, ואילו לא הוא היו הדיבורים נצבים בשמים, וכן ירמיה ע"ה בעצמו התרעם באומרו (ירמיה טו, יז) כי מלאכני זעם כו', והיה חושד בעצמו מה שמקבל תדיר נבואות על פורעניות אולי הוא בעצמו הגורם, מחמת שראה כי רשעי הדור חשדוהו בכך. אבל באמת טעו אותן שחשדוהו בכך, כי נבואה השלוחה במתכוין מאת ה' אל ישראל אינו תלוי בנביא... (ועי"ש ביחס לנבואה שניתנת לנביא עצמו).

ובשו"ת מהרי"ל דיסקין, סוף חלק הכתבים כתב: "ענין אספקלריא המאירה... אף שמחזות הנבואה בעולמות עליונים אעפ"כ המחזה שוב יורדת לאט לאט ומתגשמת עד שהפתרון נמצא בהשגת הנביא... והנביא מסתכל בנפשו ויודע הפתרון. ואעפ"כ הרי זה דומה למביט בזכוכית. אם הזכוכית צבועה ירוק, אדום צהוב, תכלת, כן נראין לו כל המובטין, ירוקים, אדומים וכו', אף שרואה הדברים בלי שינוי, כן הענין בנביא כל שנפשו זכה ובהירה רואה הפתרון צח ומצוחצח (עיין הערה 5, בדברי הרב מרגליות בשם הזוהר) וזה שאמרו במרע"ה שנפשו היתה בעוצם המעלה ונסתכל באספקלריא המאירה, ואעפ"כ כן חלילה גם שאר הנביאים לא נתבאו שקר,

משה רבינו לא על ידי מלאך, שנאמר פה אל פה אדבר
 בו ונאמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים ונאמר
 ותמונת ה' יביט. כלומר שאין שם משל אלא רואה
 הדבר על בוריו בלא חידה ובלא משל, הוא שהתורה
 מעידה עליו במראה ולא בחידות שאינו מתנבא בחידה
 אלא במראה שרואה הדבר על בוריו⁷.

ח"ו... "וביאר שם שנבואת נביא חוזרת כיון שמעורב בו שכל האנושי, משא"כ אורים ותומים (ועוד הוסיף שם, שבלעם זכה לאספקלריא המאירה, שאל"כ היה מפרש את הנבואה שרואה לרעה, ע"ש).
 ועיין דרשות הר"ן, סוף הדרוש השמיני, שכתב שהנביאים ראו במראה מראות, והפתרון של הנבואה לא כל כולל את כל פרטי המראה, לעומת משה שנבואתו לא היתה בה תוספת שאינה קשורה לגוף הנבואה, ע"ש.
 ובספר אור תורה, רמזי תורה (המגיד ממעזריטש), בפרשת עקב ד"ה "ארץ", כתב שיאשיהו שלח לקבל נבואה מחולדה ולא מירמיהו כיון שנשים רחמניות (מגילה יד:; ועיין מהרש"א שם). ולכאורה קשה והרי נבואה היא דבר ה' והנבואה אינה משתנה על פי מידת הרחמים של הנביא. וכתב שם: "אך הענין הוא כי אע"פ שאותיות הנבואה היא באה שוה לנביא אע"פ כן יכול הנביא להפך מדין לרחמים....". ושם בחלק אגדות חז"ל ביאר, "כי באמת הנביא לא היה משנה ח"ו הדיבורים ששמע מפי הקב"ה אך הדבר היה תלוי בניגון הנביא, באיזה ניגון היה מדבר הנבואה זו לישראל, וידוע כי הניגון הם טעמים שהם מחכמה ועיקר הנבואה תלוי בטעמים, והראיה כי רובא דרובא הטעמים של איזה פסוק מהפכים פירוש הפסוק ממשוטט, נמצא כי זה היה תלוי בדיבור הנביא אם היה מדבר לישראל בטעמים חזקים אז היתה הנבואה כעין רוגזא, ואם היו בטעמים אחרים היו כעין רחמנות....".

(ועיין גמ' ברכות דף נו. במעשה עם בר הדיא שפתר חלומות ובספרו היה כתוב "כל החלומות הולכין אחר הפה" ועיין בפירוש הכותב לעין יעקב שם, בספר כתם פז, פש' וישב, דפוס ליורנו עמ' שנ"ה).
⁷ מכילתא שמות יב א' (תחילת פרשת בא): "רבי עקיבא אומר 'לאמר', צא ואמור להם שבזכותם הוא מדבר עמי, שכל ל"ח שנה שהיה כועס על ישראל לא היה מדבר עימו....". ובגמ' ב"ב סוף דף קכא. נאמר: "עד שלא כלו מתי מדבר לא היה דיבור עם משה" (וכשחזר אליו הדיבור, עשו ימי משתה ושמחה – רשב"ם שם). ופירש הרשב"ם בתחילת דף קכא: ד"ה "לא היה": "לא היה דיבור עם משה פה אל פה כבתחלה, אבל אם הוצרכו לדיבור כגון במעשה קרח... היה מדבר על ידי מלאך או באורים ותומים..." וברש"י תענית כו: ד"ה "לא היה" כתב שנראה שדיבר על ידי מלאך. וא"כ הוא כדרגת שאר הנביאים. ונמצא, שלא כל נבואותיו של משה היו בדרגתו הגבוהה (ועיין מלבי"ם על המכילתא הנ"ל), ויל"ע האם זו גם שיטת הרמב"ם, ועיין בספר מחזה עליון, הנביא והנבואה בהלכה, עמ' רכד ואילך.

החילוק בין מראה (של משה) לחידות (של שאר הנביאים) הוא עצמו החילוק
 בין נבואה באספקלריא המאירה (של משה) לאספקלריא שאינה מאירה (של
 שאר הנביאים), כפי שמבואר בגמ' ביבמות דף מט:

תני, שמעון בן עזאי אומר, מצאתי מגלת יוחסין
 בירושלים וכתוב בה... מנשה הרג את ישעיה.
 אמר רבא, מידן דייניה וקטליה. אמר ליה, משה רבך
 אמר, (שמות לג) כי לא יראני האדם וחי, ואת אמרת,
 (ישעיהו ו') ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא...
 אמר ישעיה, ידענא ביה דלא מקבל מה דאימא ליה,
 ואי אימא ליה אישוייה מזיד...
 מכל מקום קשו קראי אהדדי, ואראה את ה', כדתניא,
 כל הנביאים נסתכלו באספקלריא שאינה מאירה,
 משה רבינו נסתכל באספקלריא המאירה (רש"י):
 וכסבורים לראות ולא ראו, ומשה נסתכל באספקלריא
 המאירה וידע שלא ראהו בפניו).

פירוש תשובת הגמ' הוא, שמשה מקבל את הנבואה במראה (אספקלריא
 המאירה), ובמראה ודאי שאי אפשר לראות את הקב"ה, שהרי אינו לו גוף.
 אבל ישעיהו שנבואתו בדרגה נמוכה יותר (אספקלריא שאינה מאירה), יכול
 לראות, וראיתו היא חידה ומשל, ואינו הדבר בעצמו ואת זאת ניתן לראות.
 אולם ישעיהו ידע שמנשה לא יקבל ממנו תשובה זו, ולכן לא השיב.

ד. תוס' (שם, ד"ה "אשוייה"), כתב בשם ר"ח:

פירש ר"ח, שרצה להשיבו דבמשה כתיב ויראו את אלקי ישראל⁸

כלומר, ישעיהו היה יכול להשיב למנשה, שכבר בתורה נאמרה האפשרות לראות את אלקי ישראל, וא"כ כשם שבתורה נאמר שהזקנים ראו אף הוא ראה. ויש לעיין מה ראה ר"ח להוסיף תירוץ על האמור בגמ' ומה היא כוונתו בתירוץו והרי לכאורה קיימת עתה סתירה בתורה עצמה, שהתורה אמרה 'כי לא יראני האדם וחי' ואילו הזקנים ראו ?

וישוב הדבר הוא, שהזקנים לא היו בדרגתו של משה, והם התנבאו באספקלריא שאינה מאירה, שבה אפשר לראות⁹. וזו התשובה שישעיהו היה יכול לענות למנשה, שהחילוק בין אספקלריא המאירה לשאינה מאירה, נמצא כבר בתורה¹⁰, רק שישעיהו ידע שמנשה ברשעותו לא יקבל את התשובה הוא, ולכן לא השיב לו דבר¹¹. ודברי ר"ח אינם תירוץ אחר מתירוץ

⁸ שמות פרק כד פס' י-יא: "וַיֵּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַתַּחַת רַגְלֵיוֹ כְּמַעַשְׂהָ לְבִנְתִּי הַסַּפִּיר וְכַעֲצֻם הַשָּׁמַיִם לְטָהָר: וְאֵל אֲצִילִי בְּנִי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ וַיַּחֲזֹז אֶת הָאֱלֹהִים וַיֵּאָכְלוּ בִישְׁתֹּי"

⁹ מלבי"ם שמות פרק ג פסוק ב': "משה שראה באספקלריא המאירה ר"ל שלא באמצעות כח הדמיון, רק שעברה השפע הנבואית על כח השכלי, לא ראה שום מחזה ודמיון, אבל ישעיה שעברה עליו השפע הנבואית באמצעות כח המדמה, וראה דרך מסכים ולבושים וחלונות שהם כחות המדמה שהם כוחות חומריות, נדמה לו שרואה מחזה ודמיון, וזה היה מדרגת נבואת האבות וכל הנביאים חוץ ממשה...".

¹⁰ ספר העיקרים מאמר ג פרק יז: "ומה שהיה יכול להשיב הוא כי אפילו באותם העומדים בדורו של משה נאמר עליהם ויראו את אלהי ישראל (שמות כ"ד י'), לפי שלא היתה השגתם באספקלריא המאירה". ועי"ש שחילק בדרגות בין הנביאים עצמם.

¹¹ ועל פי האמור בפנים נראה לבאר את הפסוק בדברי הימים ב' פרק לג פס' יח שם מתוארת חזרתו בתשובה של מנשה: "וַיִּתֵּר דְּבָרֵי מְנַשֶּׁה וַתִּפְלְתוּ אֵל אֱלֹהֵיוֹ וְדְבָרֵי הַחֲזִים הַמְדַּבְּרִים אֵלָיו בְּשֵׁם ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הֵנָּה עַל דְּבָרֵי מִלְכֵי יִשְׂרָאֵל". כלומר, מנשה בתשובתו שמע לדברי הנביאים, שנקראים כאן 'חוזים'. כלומר, אחר שחזר בתשובה, הוא הבין שהנביא יכול לחזות ולראות, ואין הדבר מהווה סתירה לפסוק "כי לא יראני האדם וחי" וכמבואר בפנים.

הגמ', אלא שר"ח מוסיף ומפרש שהחילוק בין אספקלריא המאירה ושאינה מאירה כתוב כבר בתורה.

משלים בתורה ובנביאים

ה. החילוק בין נבואת משה שהיא באספקלריא המאירה לבין נבואת שאר נביאים שהיא באספקלריא שאינה מאירה, בא לידי ביטוי גם בחילוק שבין הלכה ואגדה¹². פסוקי התורה נאמרו למשה לא כמשל וחידות אלא כפי שהם והינם הלכה, ויש לפרשם כפשוטם¹³ כפי שנאמרו¹⁴. ואילו דברי הנביאים

¹² נביא אינו רשאי לחדש הלכות - רמב"ם פרק ט' מהלכות יסודי התורה הלכה א'. ובגמ' ב"ב דף יב. נאמר ש"חכם עדיף מנביא". וביאר המהר"ל בהקדמתו הראשונה לספר גבורות ה': "כי הנבואה דומה בדבר לחוש עין שירגיש המוחש מבחוץ, ואף כי אין הנבואה על ידי השגת החוש הגשמי, מכל מקום כמו שהחוש דבק במוחש, כך יש התדבקות כח הנבואה של הנביא שהוא כח המדמה... בדבר הוא מתנבא עליו. ומפני זה יותר עדיף החכם אשר הוא משיג ויודע הדברים הנעלמים, ומוציא אותם משכלו בעצמו. ומפני זה יקרא הנביא חוזה או רואה משא"כ בחכם... שהחכם משיג הדברים הנעלמים יותר ממה שיתבאר בנבואה...".

ובתפארת ישראל פרק סט כתב: "וכמו שאמרו חכם עדיף מנביא, לפיכך כמו שפועל השכל הוא יותר גדול מן הטבע כמו שהביא רבי עקיבא ראייה כי פעולת האדם השכלי יותר גדול מן הטבע כך פעולת השכל יותר גדול מן הנבואה שכך אמרו ז"ל חכם עדיף מנביא ולכך החכמים הם הם תיקון והשלמה אל התורה. ואף שנתנה בסיני על ידי משה שהיה נביא ה' מכל מקום מצד החכמה שהיא גדולה מן הנבואה השלמת התורה על ידי השכל שהוא מברר הכל...".

¹³ נראה שהאמור לקמן הינו בחלק ההלכתי שבתורה. אבל ברור שישנם דברים בתורה (ולא רק בנביאים) שאינם כפשוטם, ואף אסור לפרשם כפשוטם. וכדברי הרמב"ם בפרק א' מהלכות יסודי התורה שמדגיש שיש להרחיק את הגשמות מהבורא ואין לו גוף או דמות הגוף ומבאר בהלכה יב: "והואיל והדבר כן הוא, כל הדברים הללו וכיוצא בהן שנאמרו בתורה ובדברי נביאים הכל משל ומליצה הן, כמו שנאמר יושב בשמים ישחק, כעסוני בהבליהם, כאשר שש ה' וכיוצא בהן, על הכל אמרו חכמים דברה תורה כלשון בני אדם...". ובהלכה ט' שם כתב הרמב"ם: "מה הוא שנאמר בתורה ותחת רגליו, כתובים באצבע אלוקים... הכל לפי דעתן של בני אדם הוא שאינן מכירים אלא הגופות... והכל משל".

ובהלכות תשובה פרק ג' הלכה ז' כתב הרמב"ם שהאומר שלקב"ה יש גוף הוא מין. וכתב עליו הראב"ד שם: "ולמה קרא לזה מין, וכמה גדולים וטובים ממנו הלכו בזו המחשבה לפי מה שראו במקראות ויותר ממה שראו בדברי האגדות המשבשות את הדעות". ועיין ספר עיקרים, מאמר ראשון פרק ב' ציין למחלוקת הרמב"ם וראב"ד ובביאור שיטת הראב"ד כתב שהטעות נבעה "מצד תפיסתו הפסוקים והמדרשות כפשוטן" (ועיין חזו"א יו"ד ס"ב אות כא, ספר הזכרונות לר' צדוק הכהן). ונמצא שהן הרמב"ם והן הראב"ד מסכימים שמדובר ב"משל" ואין להבין כפשוטו, והרמב"ם מחמיר ומגדירו מין, ואילו הראב"ד סובר שאין להגדיר מין את מי

שנאמרו במשל וחידות, חז"ל לומדים מהם דברי אגדה ומשלים¹⁵. אולם אף בדברי תורה יש פעמים שמדובר במשל – וכדלקמן.

שטעה בפשטי המקראות והאגדות. אמנם עיין לקמן (ובהערה 15) שבעניני הלכה שבתורה, הראב"ד מרחיק את המשלים יותר מהרמב"ם.

ובספר משנת יעקב, הלכות יסודי התורה פרק א' הל' ח'-ט' הקשה על הרמב"ם הנ"ל מדבריו בפרק ז' הלכה ו', שמשא ראה בלא חידה ומשל, ואילו לעיל כתב הרמב"ם שתיאורים הגשמיים שנאמרו בתורה ביחס למשה הינם משל. ותירץ: "דודאי ראית משה הוא על בוריו בלא חידה ובלא משל ובכל זאת מה שכתוב בתורה יכול להיות משל" כיון שהתורה כותבת על פי השגת בני אדם שהם בעלי גוף "דהתורה כן מדברת בלשון משל אבל עצם ראית הנבואה למשה רבינו לא היה במשל ובחידות".

ובתורה נאמר: "ערים גדולות ובצורות בשמים" (דברים א, כח. ט', א'). ופירש רש"י על פי הגמ' בחולין דף צ: : "דברו הכתובים לשון הבאי" (ועיין ילק"ש שם רמז תתה), ועיין שו"ת הרמ"ע מפאנו סימן עג.

¹⁴ השגות הרמב"ן לספר המצוות שורש ב': "כי המדרשים כולם בענין המצוות אין בהם מקרא יוצא להם מידי פשוטו אלא כולם בלשון הכתוב נכללים אע"פ שהם מרבים בהם בריבויים", ועי"ש במחלוקתו עם הרמב"ם.

¹⁵ שלשים ושתים מידות דר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי מדה כו (נדפס בש"ס וילנא, אחר מסכת ברכות): "ממשל, כיצד הלוח הלכו העצים למשוך עליהם מלך ויאמרו לזית וגו' לתאנה וגו' (שופטים ט'), וכי העצים מבקשים מלך, אלא ישראל הוא שאמרו לעתניאל בן קנז ולדבורה ולגדעון שינהגו שררה על ישראל, ולא קבלו. כיוצא בו החוח אשר בלבנון שלח אל הארז אשר בלבנון לאמר תנה את בתך לבני לאשה (מ"ב יד) וכי מה נשואין יש בחוח ובארזים, אלא כנגד שכס ויעקב אבינו. וכן אתה מוצא בנביאים וכתובים שדברו משלים. במה דברים אמורים בדברי קבלה אבל בדברי תורה ומצוה אי אתה יכול לדורשן מלשון משל חוץ משלשה דברים שר' ישמעאל דורשן בלשון משל והלכה כדבריו בשנים, אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו (שמות כא) על בוריו, שאם אתה אומר על מקלו חולה הוא, אלא מלמד שקרא הכתוב משענת גופו כאלו נשען על מקלו. כיוצא בו אם זרחה עליו השמש (שמות כב) וכי השמש לו לבדו זרחה, אלא מה השמש שלום בעולם אף הגנב אם ידוע שלא בקש רק שלום הרי בעה"ב חייב עליו בדמיו. באלו שנים הלכה כר"י, והשלישי ופרשו השמלה (דברים כב) מחוורים הדברים כשמלה. ודברי ר' ישמעאל הינם במכילתא, משפטים פרק כא פס' יט ובירושלמי סנהדרין פרק ח' הלכה ח'. והו"ד בכללי הגמ' להרב יוסף קארו, בביאורו להליכות עולם, שער רביעי אות כו.

ובמאמר על אגדות חז"ל כתב רבינו אברהם בן הרמב"ם (מהד' הרב מרגליות, עמ' צו): "ואל תתמה מפני שזוכרים החכמים בדבריהם ואגדות שכולם בכללם משלים וחידות ואינם לפי פשוטם, שהרי הם ז"ל מפרשים פסוקים מדברי נביאים על דרך הזה... וכבר העיר על זה אבא מארי בפרק חלק מפירוש המשנה".

ובספר הרמב"ם והזהרה (הרב ראובן מרגליות) בהלכות מלכים (עיין אות ז') ציין לכל הנ"ל וכתב שבענין המשענת והגנב פירש הרמב"ם בדרך משל, ואילו לגבי השמלה פירש כפשוטו וסיים: "מכאן שלמן התנאים חכמי המשנה עד רבותינו הרמב"ם והראב"ד התמידה המחלוקת עד כמה שיכולים לפרש בתורה בדרך מליצה". ועיין לקמן אות ו' לגבי "זרחה עליו השמש". ולגבי "ופרשו השמלה" כתב הרמב"ם בפרק ג' מהלכות נערה בתולה הלכה יב שכתב: "זה שנאמר בתורה ופרשו השמלה, לשון כבוד שנושאין ונותנין בסתרי הדבר...". ובפרק ד' מהלכות רוצח הלכה ד' כתב הרמב"ם: "לא נאמר משענתו אלא שיהיה מהלך על משענת כוחו". ועיין רמב"ן על הפסוק שם.

ו. שמות פרק כב פס' א-ב:

אם בַּמִּחְתָּרֶת יִמָּצֵא הַגֶּבֶב וְהָכָה נִמְתָּ אִין לוֹ דְּמִים. אִם
זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלִיו דְּמִים לוֹ שְׁלֵם יְשֻׁלֵּם אִם אִין לוֹ
וְנִמְכָּר בְּגִבְתּוֹ.

בגמ' בסנהדרין דף עב. מבואר:

ת"ר, אין לו דמים, אם זרחה עליו השמש. וכי השמש
עליו בלבד זרחה, אלא אם ברור לך הדבר כשמש שאין
לו שלום עמד הרגהו, ואם לאו אל תהרגהו.

הגמ' לא פירשה את הפסוק כפשוטו אלא כמשל (למרות שבדרך כלל דברי
התורה הם כפשוטם ולא משלים). והרמב"ם בפרק ט' מהלכות גניבה הלכה
י' פסק גמ' זו להלכה. אולם הראב"ד (שם) בהלכה ח' כתב:

אמר אברהם, איני נמנע מלכתוב את דעתי. שנראה לי
אע"פ שדרשו חכמים אם זרחה השמש עליו דרך משל
אם ברור לך הדבר כשמש שלא בא על עסקי נפשות
וכו', אעפ"כ אין מקרא יוצא מידי פשוטו.

ביום אינו רשאי להרגו, שאין גנב בא ביום אלא
 להשמטה שומט ובורח מיד ואינו מתעכב לגנוב ממון
 גדול ולעמוד על בעליו להרגו אלא גנב בלילה מפני
 שגנב לילה יודע שבעל הבית בבית או בא להרוג או
 ליהרג אבל גנב יום אין בעל הבית מצוי בביתו ושמוטה
 בעלמא הוא, וחיי ראשי כל מבין די לו בזה.

נראה, שהראב"ד לא הסכים לקבל שדברי תורה הינם משל ולכן פירש שקיים
 חילוק הלכתי בין גנב הבא ביום ובין גנב הבא בלילה, כפשט הכתוב. וביום
 לעולם אין להורגו וחילוק הגמ' בין מקרה בו ברור שבא על עסקי נפשות
 לבין מקרה שאין ודאות שבא על עסקי נפשות הינו רק בלילה¹⁶.

ז. מחלוקת נוספת בין הרמב"ם לראב"ד האם יש ניתן לפרש פסוקים (פסוקי
 תורה ונביאים) שלא כפשוטם, היא המחלוקת בין הרמב"ם והראב"ד לגבי
 ימות המשיח¹⁷. הרמב"ם בפרק יב מהלכות מלכים הלכה א' כתב:

אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו
 של עולם, או יהיה שם חידוש במעשה בראשית, אלא
 עולם כמנהגו נוהג.

¹⁶ עיין או"ש על דברי הראב"ד שם. ואמנם יש לישב את שיטות החולקים על הרמב"ם מדוע ביארו את הפסוק
 כמשל, שמא כאן יש קושי מיוחד וכדברי הגמ' "וכי השמש עליו לבדו זרחה" ומוכח שמדובר במשל. ועיין
 הערה 15.

¹⁷ הרב ראובן מרגליות בפירושו למלחמות השם לרבינו אברהם בן הרמב"ם הערה 79, עמד ג"כ על החילוק בין
 שיטות הרמב"ם לראב"ד בזה, עי"ש.

וזה שנאמר בישעיה וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי
 ירבץ משל וחידה. ענין הדבר שיהיו ישראל יושבין
 לבטח עם רשעי עכו"ם המשולים כזאב ונמר, שנאמר
 זאב ערבות ישדדס ונמר שוקד על עריהם, ויחזרו
 כולם לדת האמת, ולא יגזלו ולא ישחיתו, אלא יאכלו
 דבר המותר בנחת עם ישראל, שנאמר ואריה כבקר
 יאכל תבן.

וכן כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח הם משלים,
 ובימות המלך המשיח יודע לכל לאי זה דבר היה
 משל, ומה ענין רמזו בהן.

דברי הרמב"ם מובנים, כיון שהוא דורש פסוקי נביאים, ממילא ניתן לפרשם
 כמשל ולא כפשוטו. אולם הראב"ד במקום משיג על דבריו:

אל יעלה על הלב שבימות המשיח כו' עד משלים. אמר
 אברהם, והלא בתורה והשבתי חיה רעה מן הארץ.

ולכאורה מה חידש הראב"ד והרי כשם שאפשר לפרש את הפסוק "וגר זאב
 עם כבש" כמשל אף הפסוק "והשבתי חיה רעה" יכול להתפרש כמשל. אלא,
 שהפסוק "והשבתי..." הינו פסוק של תורה, ואת פסוקי התורה יש לפרש
 כפשוטן¹⁸ ולא כמשל¹⁹ וממילא אף פסוקי הנביא בענין זה יתפרשו כפשוטם.

¹⁸ "והשבתי חיה רעה מן הארץ", נאמר בתורה (ויקרא כו, ו) וגם בספר יחזקאל (לד כה), ולכן מדגיש הראב"ד
 "והלא בתורה נאמר". ושם הרמב"ם סובר, שכיון שהדבר נאמר ביחזקאל, בא יחזקאל ופירש שהאמור בתורה
 בענין זה הינו משל. ועיין בפירושו הרמב"ם עה"ת, שכתב שמעיקרא החיות לא היו טורפות ומזיקות, רק החטא
 גרם, ולעתיד לבוא ישוב המצב לקדמותו שלא יזיקו, ולדבריו זה הוא פשט הכתוב.

¹⁹ חידושי הגר"ז החדשים סימן פו: "וביאור דבריו של ההשגה הוא דהנה על הנביא כתב הרמב"ם פ"ז הלכה ו'
 מיסודי התורה דיש נביא אשר רואה חידה ופתרונה ויש אשר רואה חידה יעו"ש, והנה כל זה שייך אך ורק

דברי חז"ל – הלכה או אגדה

ח. בדברי חז"ל מצאנו הן דברי הלכה והן דברי אגדה, ומסתבר שאגדות רבב"ח הינם אגדה. וכן דברי הגמ' במסכת נידה בדף לא. ששלשה שותפין באדם, והגמ' מפרטת מה נותן האב וכו', אין להסיק מגמ' זו מסקנה להלכה (כדי לקבוע מי הוא האב), כי גמ' זו היא אגדה.

אבל פעמים קיים ספק האם חז"ל כיוונו להלכה או לאגדה. כגון בדברי הגמ' בברכות דף ה: :

תניא, אבא בנימין אומר, על שני דברים הייתי מצטער כל ימי... ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום.... דאמר רבי חמא ברבי חנינא אמר רבי יצחק כל הנותן מטתו בין צפון לדרום הויין ליה בנים זכרים... רב נחמן בר יצחק אמר, אף אין אשתו מפלת נפלים...

הרמב"ן באגרת הקודש, פרק שלישי²⁰ כתב בביאור הגמ':

לנביא משא"כ בתורה אין שייך לומר משל וחידה וזהו שכתב והלא בתורה נאמר ואין שייך לומר משל ומליצה". והעיר על כך גם הרב מרגליות בפירושו לספר מלחמות השם לרבינו אברהם בן הרמב"ם עמ' ס"ה הערה 79. אמנם בספר משנת יעקב, כתב שלא יתכן לבאר שזו כוונת הראב"ד, כיון שברור שהתורה כותבת משלים (עיין שיטתו בהערה 13), וא"כ אין ראיה מפסוק שבתורה שהכוונה היא כפשוטו ולא על דרך משל.²⁰ נדפס בכל כתבי הרמב"ן, חלק ב' עמ' שכז.

וצריך אני להשכילך על הגדה זו, ידוע הוא שאין פתי
או סכל בעולם שיחשוב שמפני נתינת המיטה בין צפון
לדרום יזכה האדם להיות לו בנים זכרים ולא תהיה
אשתו מפלת נפלים כ"ש שיאמרו עמודי עולם אנשים
חכמים ונבונים דברים כאלה. אלא שהם הסתירו
דבריהם ברמזים כמנהגם הטוב בכל מקום, והנני
מבארם...

לעומת זאת השו"ע באו"ח סימן ג' סעיף ו' ובסימן רמ סעיף יז כתב את דברי
הגמ' להלכה כפשוטם. והמחלוקת היא, האם דברי הגמ' הינם דברי הלכה או
דברי אגדה²¹.

ט. ראה לכך שניתן לבאר את דברי חז"ל כדברי אגדה, כתב רבינו אברהם בן
הרמב"ם במאמר על אגדות דרשות חז"ל (מהד' הרב מרגליות עמ' צז):

ומצאנו להם ז"ל מאמר נכבד מורה ומודיע כי ימצא
חידות ומשלים ברוב דבריהם. כענין שאמרו בגמרא
עירובין (סג.), תלמיד אחד שהיה לו לר' אליעזר
שהורה הלכה לפניו, אמר לה לאימא שלום דביתהו,
תמה אני אם יוציא זה שנתו, ולא הוציא שנתו. אמרה
לו וכי נביא אתה וכו' עד שמו ושם אביו, למה שלא
תאמר משל היה.

²¹ ומסתבר שיש מקומות נוספים בהם יש להסתפק האם מדובר בהלכה ואגדה. ועיין בפירוש המשנה לרמב"ם
להוריות דף יג. שביאר שהדין שחכם קודם למלך שנאמר בגמ': "אינו אלא באמונה בלבד... אבל במעשה אין
להקדים על כבוד המלך שום דבר..."

הנה לך שהורינו בזה שיש בדבריהם [דברים] רבים שאינם על פי פשוטם, והשב ראיה זו על לבך, ושים עיניך בה, כי היא פליאה נכבדת וראיה גדולה, והעיר אותי על ראיה זו אחד מנבוני תלמידי חכמים.

י. הגאונים אמרו שאגדה היא אומדנא²², כלומר אין בה קבלה כפי שיש בהלכה²³. שבהלכה אין מי שחולק על כך שפרי עץ הדר הוא אתרוג, כיון שכך היא הקבלה מדור לדור²⁴. אבל אגדה יש בה מחלוקת כפי שמצאנו שהמפרשים חולקים על דברי אגדות.

מדרש ואגדה

יא. באחד מויכוחיו של הרמב"ן עם הנוצרים אמר הרמב"ן (כל כתבי הרמב"ן), חלק א' עמ' שח):

²² עיין א"ת ערך 'אגדה', והפנייתו שם בהערה 57 לאוצה"ג, חגיגה סימן ס"ח בשם רב שרירא גאון. ועיין באר הגולה, באר הששי פרק ט"ו שביאר את כוונת הגאונים.

²³ וכפי שכתב הרמב"ם בפרק יב מהלכות מלכים הלכה ב' לגבי ימות המשיח, שנחלקו חכמים בסדר הדברים: "שדברים סתומים הן אצל הנביאים, גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו אלא לפי הכרע הפסוקים ולפיכך יש להם מחלוקת בדברים אלו, ולעולם לא יתעסק אדם בדברי ההגדות ולא יאריך בדברי מדרשות האמורים בענינים אלו וכיוצא בהן ולא ישימן עיקר...". ויש לעיין האם כוונתו היא שבכל האגדות אין להם מסורת או רק בענין האגדות של ימות המשיח.

אמנם, בשו"ת הרדב"ז חלק ד' סימן רלב כתב שלאגדה יש מסורת וקבלה איש מפי איש כמו ההלכה, אולם בניגוד להלכה שניתנה להיכתב שלא תישכח, האגדה לא נכתבה עד דורו של ריב"ל, עיי"ש באריכות.

ועיין מבוא התלמוד בערך "הגדה", ובמכתב מאלוהיו חלק ד' עמ' 353, ובהרחבה בכל כתבי המהר"ן חיות חלק א', דרכי הוראה חלק שני עמ' רמא ואילך. ח"ב, אמרי בינה סימן א'.

²⁴ עיין גמ' סוכה דף לה., הקדמת הרמב"ם למשנה, ובחידושי הריטב"א סוכה, שם.

שמעו עמים כולם, פראי פול שאלני אם כבר בא
 המשיח שדברו בו הנביאים. ואמרתי שלא. והביא ספר
 אגדה שאמר בו כי ביום שחרב בית המקדש בו ביום
 נולד. ואמרתי שאיני מאמין בזה... אנחנו יש לנו
 שלשה מינין של ספרים. האחד הוא הבב"ליה... השני
 הוא הנקרא תלמוד...

עוד יש לנו ספר שלישי הנקרא מדרש.. וזה הספר מי
 שיאמין בו יהיה טוב ומי שלא יאמין בו לא יזיק...
 ועוד אנו קוראים אותו ספר הגדה ... רוצה לומר
 שאינן אלא דברים שאדם מגיד לחבירו...

ונראה שהרמב"ן נאלץ לומר כך, שאילו היה מסכים שהאגדה כפשוטה היה
 מקום לחשוש שהמלך יגזור על כולם להתנצר או שיאמרו שהרמב"ן הודה
 לנצרות. וכיום קשה לנו לתאר מציאות כזו של פחד וסכנת נפשות וזה דומה
 לפחד שהיה קיים בשלטון הקומוניסטי.

שכחת מעמד הר סיני / שכחת התורה

יב. כנ"ל (אות א') התורה מזהירה שלא לשכוח את מעמד מתן תורה בהר סיני.
 אמנם הגמ' במנחות דף צט: לומדת מפסוקים אלו אזהרה לשכחת התורה:

ואמר ריש לקיש, כל המשכח דבר אחד מתלמודו עובר
 בלאו, שנאמר (דברים ד') השמר לך ושמור נפשך מאד
 פן תשכח את הדברים... יכול אפי' מחמת אונסו ת"ל,
 ופן יסורו מלבבך, במסירם מלבו הכתוב מדבר...

ולכאורה דברי הגמ' הם פלא, שהרי בתורה נאמר במפורש שהמצוה היא לא לשכוח את מעמד הר סיני²⁵, וכיצד הסיקה הגמ' מכאן שקיים איסור שכחה של דבר אחד מתלמודו.

יתכן, שטעם הדבר הוא, שבמעמד הר סיני נאמרה כל התורה²⁶, וקיים חיוב לזכור את מעמד הר סיני ואת כל אשר נאמר שם, וממילא מי ששוכח אפילו דבר אחד מדברי התורה שנאמרו שם (בנבואה), הרי הוא עובר על הלאו²⁷. אמנם מדברי הגמ' לא ברור האם מדובר בדין ממש או באסמכתא.

וכנ"ל, במעמד הר סיני כולם היו נביאים וראו את התגלות הקב"ה, ולכן זה הוא יסוד האמונה והתורה כולה.

²⁵ עיין הערה 3 בדרשה נוספת הנלמדת מפסוקים אלו.

²⁶ רש"י שמות כד יב: "כל שש מאות ושלוש עשרה מצות בכלל עשרת הדברות, ורס"ג פירש באזהרות שיסד לכל דיבור ודיבור מצוות התלויות בו".

²⁷ עיין הערות 1, 3.